

2 ÜKSSARVE VALVAMINE: LOODUSKAITSE RASKEIM OSA

*India kirdeosariigis Assamis peetud sajandipikkune relvastatud võitlus india ninasarviku päästmise nimel illustreerib seda, kuidas traditsiooni-
line, ent vanamoodne kindluse ja trahvide mudel looduskaitstes võib va-
hetevahel hästi toimida ning kohati isegi hädavajalikuks osutuda. Kuid
see tõstatab ka piinlikke küsimusi looduskaitse negatiivsete mõjude koh-
ta ning selle kohta, kas looduskaitssjad saaksid välja mõelda teisi meeto-
deid, mis paneksid kohalike elanike turjale väiksema koorma – viimasele
küsimusele püüan ülejäänud raamatus vastust leida.*

Minu rännak looduskaitse võitluse jahil algas kolme meetri kõrgusel
maapinna kohal, kui ma kiikusin tedretähniste kõrvadega 40-aas-
tase ja kolme lapse ema Mohan Mala turjal üle udus hõljuva rohu-
mere. Mohan Mala on töörelevantide karja üks loom, kes veedab iga
koidiku Assamis Kaziranga rahvusparkis päransilmseid turiste rin-
gi vedades.

Paar minutit pärast reisi algust kerkib päike ja värvib neutraalsed
hallid toonid maastikul rohelisteks ja kollasteks ning toob nähtavale
ämblikuvõrkude kastepärlitega lõngad. Tihe 4–5 meetri kõrgune ra-
venna suhkruroog ehk elevandirohi laiub kõikjal meie ümber. Väike
kari harjaselisi, musti ja uudishimulikke metssigu teeb peatuse, et
meid üle nuusutada, ja seejärel traavib usinalt edasi. Ent isegi meie
kõrgest vaatekohast on raske kõrguvas heinavaibas loomi märga-
ta. Ümberringi on vaikne: udu vaigistab needki vähesed linnud, kes
laulma hakkavad, ning elevandid kõnnivad peaaegu käratult.

Inimesed tulevad kogu maailmast siia, et näha lähedalt üht planeedi kõige haruldasemat looma. Enamik reisijaid selles hommikus elevantikaravanis on India perekonnad – lapsed litsutud emade ja isade, vanavanemate ja onude vahele, kõik innukalt vadistamas sellest, mida nad näha loodavad. Ent arvatavasti olen mina täna elevantide kõige erutatud klient. Hoolimata varajasest stardist ärkasin ma ootusärevuses tükk aega enne äratuskella – Kaziranga kõige kuulsama asuka ülesotsimine on asi, mida ma olen igatsenud teha lapsepõlvest peale.

Elevandid laskuvad üllatava graatsiaga, et ületada madala vee kogu – mida inglise keeles nimetatakse *beel'*iks – mudane veepiir. Heidan pilgu allapoole, nende tohutute jalajälgede poole, mida meie karavan endast maha jätab – need on väikesed kraatrid, suuremad kui praetaldrikud ja mitme tolli sügavused. Hiiglaste rida aeglustab üles teisele kaldale ronides tempot ning seejärel lookleb veidike pikemalt läbi rohumaa looritatud niiskuse. Jõuame teise *beel'*i juurde ja seal ta äkitselt ongi. Kõhuni mudas, piilub ta lühinägelikult meie poole. Võimas „soomustatud” metsloom, peaaegu sama suur ja ikkagi veel palju erakordsem kui elevandid – india ninasarvik.

Ta on hall nagu sõjalaev, hiiglaslike küljevoltide ja kortsulise tagaosa, tema jalad ja õlad on kirjatud soolatüükasarnaste muhkudega. *Rhinoceros unicornis* (nimetatud looma ainsa sarve järgi) on liik, keda enamik inimesi ninasarvikust mõeldes ette kujutab. Silme ette ilmuvad esimesed pildid sellest loomast: neljatolline plastmassist kujuke, mida ma lapsena jumaldas, ning fotod minu aardeks olnud loodusraamatus, mis siiani hiirekõrvul ja lagunenenud seljaga minu raamaturiiulis seisab. Hilisemast ajast meenub plakat mu toaseinal, mis kujutas 16. sajandi Euroopat nii väga kütkestanud Albrecht Düreri kuulsat puulõiget – sellel on ninasarvik oma soomusrüü suursugususes veelgi rohkem liialdatud kui tõeline loom ise. Pinnale kerkivad ka mälestused mu väikelapselikust häämingust, kui ma india ninasarvikuid loomaiaas nägin – üks loom oli isegi ninasarviku kohta nõnda gigantne, et talitajad pidid tema majaukse suuremaks tegema.

Siiski polnud miski mind ette valmistanud selle üüratult suure metslooma nägemiseks vabas looduses paari mudase sammu kauguselt. See siin on isane. Tema õlakõrgus on peaaegu kaks meetrit, pikkus umbes neli meetrit ning ta kaalub umbes sama palju kui paar pereautot. Ajuti tõstab ta pilgu läbi hommikurõskuse meie poole. Meie jõllitame vastu, imetlus tembitud kerge kõhedustundega – olen näinud selle rahvuspargi veoauto jäänuseid, mis ei saavutanud ühe tema sõbra silmis heakskiitu. Ent tõdedes ilmselt rahulolevana, et me ei kujuta endast mingit ohtu, vaid pelgalt väljaulatuvaid osi üsnagi moonutatud kehaga elevantide seljas, ninasarvik puristab, seab end uuesti mudaaugus sisse ega tee meist väljagi.

Vaimustunud klientide näod säravad, elevantide pea juures istuvad elevantijuhid tuletavad loomadele nende kohustusi meelde ja me liigume edasi. Liigume kindlal sammul üle avara tasandiku. Kui udu hõreneb, ilmuvad silmapiiril välja terrassinised mäed. Meist vasakul tuleb nähtavale madalama, vöökörguse rohu laik ja siis pääseb valla liikumine, kui ehmatame barasingade karja. Nad kargavad üles ja hüplevad ruskjaspruunilt läbi roheluse, siis aga kogunevad uuesti karja, lähevad ettevaatlikult meie eest läbi ja pöörduvad oma puhkepaika tagasi.

Jätkame liikumist. Giidid on märganud paari pruune tutikestega kõrvu, mis hommikuvalguses paistavad servast kuldsena. Veel üks ninasarvik, seekord emane ja väikese varsaga sabas. Meie lähenedes veeretavad nad end tiiki, ema hoiab varahommikustel segajatel valvsalt silma peal. Fotoaparaadid klõpsuvad, kui Mohan Mala ja ülejäänud seltskond kannatlikult paigal seisavad. Sama kordub järgmise veelombi juures: järjekordne emane ja järjekordne nooruk – seekord vaid paari kuu vanune, tibatilukese sarvemügarikuga.

Kaziranga on ninasarvikute vaatamiseks üks parimaid kohti kogu maailmas. Pärast seda, kui elevantisõit mööda saab, võtan ette pika reisi parki ja loen ühe eriti suure *beel'*i kaldal kokku vähemalt 58 looma. Kokku tatsub neid sealkandis umbes 2000. Ent tõsi on ka see, et nad olid kord täielikust hävimisest juuksekarva kaugusel. Kui 20. sajandi alguses selles piirkonnas looduskaitsepingutustega

algust tehti, oleks kõigi allesjäänud ninasarvikute kokkulugemiseks piisanud sõrmedest ja varvastest. Neid oli säilinud alla kahekümne isendi. Sellest ajast peale on sada aastat põhjalikke pingutusi suurendanud populatsiooni sajakordseks – kaks kolmandikku kogu maailma india ninasarvikutest elab nüüd Kazirangas. Ent minu jaoks oleks juba see peaaegu ime, kui mõnigi neist silmapaistvalt haruldastest loomadest oleks ellu jäänud selles maakera ühes vaesimas, tihedaima asustusega, sotsiaalselt keerulisimate oludega ja poliitiliselt plahvatusohtlikemas kohas.

Ebatõenäolised ellujääjad

Kogu maailma ninasarvikud on inimese käe läbi saanud tunda raskeid aegu. Umbes pooled ninasarvikuliigid, kes elasid maakeral siis, kui nüüdisinimene umbes 130 000 aastat tagasi tekkis – ja kes ei rännanud mitte üksnes Aafrikas ja Aasias, vaid ka Euroopas –, on praeguseks kadunud. Sama kehtib pleistotseeni enamiku ülejäänud nn megafauna kohta – välja surnud on Euraasia hiigelkeregaga mammutid, koopakarud ja hiidhirv; Ameerika elevandilaadsed mastododid, tohutud hiidlaisikud ja soomustatud hiidvöölad; Austraalia hiidkukkuroomad; Uus-Meremaa lennuvõimetud moad ja Madagaskari veelgi suuremad elevantlinnud. Kuna need väljasuremised toimusid enamasti palju tuhandeid aastaid tagasi, on nende täpsed põhjused jäänud endiselt vaidluste teemaks.

Mõned teadlased väidavad, et selles olid süüdi viimase jääaja järsud kliimamuutused. Ent teised osutavad asjaolule, et need imelised olendid olid üle elanud palju eelmisi jäätumis- ja soojenemistsükleid. Veelgi enam, nad kadusid väga erinevates kohtades – see ei viita muutuvale kliimale – ja kahtlustatavalt kiiresti pärast seda, kui inimene koloniseeris nende elupaigaks oleva mandri. Väljasuremise kiirus varieerus samuti. Kõige kiiremini juhtus see neis kohtades, mis sattusid äkitselt osavate inimküttide jahimaaks (näiteks Põhja-Ameerikas). Kui megafauna üldse ellu jäi, juhtus see palju kauem

asustatud paikades (nagu Aafrikas ja Euraasias), kus esimesed kütid olid eeldatavasti vähem osavad ja arenesid samm-sammult, mis võimaldas ehk loomadel evolutsiooni käigus inimeste laastamistöö vastu kohastuda.

Ülejäänud tõendid, näiteks mõne tapetud looma jäänused inimeste prügihunnikutes, on viinud paljud teadlased järeldusele, et valdava osa megafauna väljasuremisest põhjustasid inimesed ja mitte kliima. Elupaikade inimkäe läbi hävitamise ja üleküttimise osakaal on endiselt selgusetu, kuid enamik teadlasi on nüüd ühel meelel, et ühel või teisel moel mängisid peaosa inimesed.

Viis ninasarvikuliiki elasid selle eelajaloolise puhastuse siiski üle – valge ja must ninasarvik* Aafrikas ning india**, sumatra ja jaava ninasarvik Aasias. Kõik nad on praeguseks erineval määral hädas – nad langesid esmalt elupaikade kadumise ning hiljem ka nende sarvede järele tekkinud järsult kasvava nõudluse ohvriks. Aafrikas püsib valge ninasarviku lõunapoolse populatsiooni arvukus, mis kukkus 20. sajandi alguses vähem kui kahele tosinalle isendile, nüüd tubli 17 000 juures, kuid põhjapoolne alamliik on vägagi tõenäoliselt looduses välja surnud, olles langenud Kongo Demokraatliku Vabariigi pikaajaliste rahutuste ohvriks. Mustade ninasarvikute, kunagi kõige ohtrama liigi arvukus kahanes kõigest 30 aastaga 1960. aastate 70 000 isendilt 2500 isendini ja püsib tänapäeval umbes 4000 juures. Jaava ninasarvik hingitseb ühe isoleeritud populatsioonina, kuhu kuulub vähem kui 50 looma. Ning väikest, metsas elutsevat sumatra ninasarvikut on järel vähem kui 300*** looma, kes elavad ha-

* Nimest hoolimata on kõik ninasarvikud, välja arvatud punaka karvaga sumatra ninasarvik, halli värvi. Epiteet „valge” pärineb eksitaval kombel flaamikeelsest sõnast *wijd*, mis kirjeldab selle rohusööja lai, muruniitjana töötavaid huuli; „must” oli kasutusel teise Aafrika liigi eristamiseks, kelle suu on kohandunud rohu asemel lehtede söömiseks. „Kandiliste huultega ninasarvik” ja „konkshuultega ninasarvik” oleks seega neile liikidele palju täpsemad nimed, aga nende trükkimiseks kulub palju rohkem aega.

** Arvestades looma levilat ja närvilisi suhteid tema elukohaks olevate riikide vahel, on india ninasarvikut vahetevahel diplomaatilisemal kombel nimetatud suureks ühesarveliseks ninasarvikuks.

*** Asian Rhino Projecti andmetel võib 2013. aasta seisuga looduses elada vähem kui 100 looma. (Tlk.)